

Веремчук Е. О.

Запорізький національний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНА БАЗА ЕТИМОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ АНГЛОМОВНОЇ ЛІНГВОЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ EVIL

Подана стаття є продовженням серії статей автора, які присвячені висвітленню особливостей формування етимологічних профілів англomовних лінгвоетичних категорій та визначення їх діахронічних концептуальних базисів. Основоположним методом дослідження є розроблений автором метод етимологічного профілювання, який полягає у встановленні траєкторно-орієнтирної кореляції під час ономазіологічних процесів. Цей метод дозволяє реконструювати шлях семантичної еволюції номінативних засобів мови, який віддзеркалює «когнітивний шлях» процесів категоризації та концептуалізації дійсності, та пояснює обрання певної «мовної оболонки» для вербалізації конкретних етичних категорій. Кореляція траєктора та орієнтира в ономазіологічному сенсі полягає в тому, що одна або декілька когнітивних ознак цільового етичного домену, які виступають траєктором, асоціативно співвідносяться із когнітивною ознакою / ознаками домену-джерела – орієнтиром. Метод етимологічного профілювання дозволив реконструювати когнітивні риси, покладені в основу розуміння цільової етичної категорії EVIL. Було встановлено, що концептуальна база її етимологічного профілю включає в себе домени DAMAGE, DECAY, SPLITTING, DEFECT, IMPERFECTION, THEFT, SORROW, PAIN, UNSATISFACTORY ENTITY, PEDERAST, DIRT, WITCH, NECROMANCER, які є вузлами фреймів PHYSICAL WORLD, HUMAN RELATIONS, MARITAL RELATIONS, SORCERY. Проведене дослідження довело, що абстрактні етичні ідеї в діахронії осмислювалися й категоризувалися відносно більш простих, первинних та конкретних ідей, які конституують базовий життєвий досвід людини. Отриманий результат корелює з положеннями теорії концептуальної метафори та результатами нейропсихологічних та когнітивних досліджень, які доводять те, що вектор пізнання спрямований від «конкретного» до «абстрактного». У відповідності із цим положенням більш складна абстрактна ідея EVIL осмислювалася відносно простіших базових ідей, які належать до людського досвіду сенсорного сприйняття. Апперцептивний характер пізнання виражається в принципі формування та функціонування онтологічних проєкцій і пояснюються теорією концептуальної метафори, яка може застосовуватися також для аналізу метафоричних проєкцій у діахронії.

Ключові слова: вербалізатор, домен, орієнтир, профілювання, траєктор.

Постановка проблеми. Етичні категорії є невід’ємними конститuentами концептосфери, які формують в ній окремий прошарок – англomовну лінгвоетичну систему, в основі якої покладене знання про добро і зло. Ці дві основоположні категорії є призмою, через яку сприймається, категоризується та концептуалізується увесь досвід міжособистісної інтеракції та взаємодії людини з навколишнім світом. Саме тому, розуміння особливостей об’єктивації категорій GOOD і EVIL в англійській мові є надважливим завданням для сучасного мовознавства, оскільки мова здатна відображати схеми та моделі мислення і є ключем до розуміння суті пізнання. З огляду на це, актуальність запропонованої праці полягає у необхідності висвітлення особливостей первинної категоризації та концептуалізації ментального конструкту EVIL, що дозволить у перспективі

простежити його еволюцію та зміну у контексті зміни поглядів та парадигм разом з історико-культурним розвитком суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міждисциплінарний статус етики як наукового об’єкту передбачає дослідження її окремих категорій у контексті різних наукових галузей. На сьогоднішній день існують дослідження, які розглядають категорію EVIL з позицій психології та нейробіології [1], філософії [1; 2] та, звісно, лінгвістики, оскільки саме мова є ключем до розуміння процесів категоризації та концептуалізації дійсності. Серед таких досліджень можна виділити ті, які фокусуються на висвітленні особливостей об’єктивації категорії EVIL у авторських ідіолектах [3], у ченнелінг-дискурсах [4] та ті, які розглядають аналізовану категорію у перекладацькому аспекті [5]. Попри це, у вітчизняній лінгвістиці до

сих пір немає досліджень, які б розглядали етимологічний профіль зазначеної категорії.

Метою статті є висвітлення концептуальної бази етимологічного профілю англomовної лінгвоетичної категорії EVIL. У відповідності з метою дослідження необхідно реалізувати наступні завдання:

- визначити особливості первинної категоризації та концептуалізації абстрактних ідей;
- висвітлити внутрішні форми ключових вербалізаторів лінгвоетичної категорії EVIL;
- схарактеризувати концептуальну базу її етимологічного профілю.

Об'єктом дослідження є англomовна лінгвоетична категорія EVIL, а **предметом** виступає її етимологічний профіль.

Результати, викладені у поданій науковій праці були досягнуті шляхом аналізу **матеріалу** дослідження – вибірки лексем-вербалізаторів категорії EVIL, **джерелом** якого є словники [6; 7; 8; 9] та семантичні мережі WordNet 3.1 [10] і Concept Net 5.8 [11].

Виклад основного матеріалу. На певному етапі історії розвитку соціальних відносин завдяки повторюваності окремих подій чи явищ у свідомості людини почали виникати абстрактні уявлення, які характеризували міжособистісні стосунки в перцептивно-аксіологічній площині. Тобто на основі чуттєвого досвіду окремі події чи ситуації, які приносили задоволення базових тілесних чи духовних потреб, зазнали схематизації, що призвело до формування абстрактного розуміння добра. Зло усвідомлювалось як схематичне уявлення про те, що викликає негативне чуттєве подразнення. Отже, у концептуальній картині світу з'явилися такі ідеї, як GOOD, EVIL, які, з одного боку, ще не були повною мірою категоризованими відносно вже пізнаних фрагментів дійсності та концептуалізованими на рівні повноцінно усвідомлених ідей (концептів), а з іншого, – почали набувати комунікативної релевантності.

Проведене дослідження довело, що вибір мовної форми для вербалізації етичних категорій відбувався за принципами «мовної економії» та «когнітивної ефективності», тобто продуктивним шляхом виступало обрання вже чинної мовної одиниці, семантика якої вербалізувала поняття, яке асоціативно корелювало із цільовою ідеєю.

Первинний діахронічний образ етичної категорії міститься в її етимологічному профілі, який відображає когнітивний механізм її осмислення відносно інших концептуалізованих фрагментів дійсності. Застосування розробленої нами мето-

дики етимологічного профілювання [12, с. 186] дозволило встановити й проаналізувати діахронічні метафоричні проєкції, які зумовили когнітивне оформлення етичних категорій. Ця методика полягає у здійсненні траєкторно-орієнтирної кореляції, яка уможливує реконструювання шляху семантичної еволюції номінативних засобів мови й віддзеркалює «когнітивний шлях» процесів категоризації та концептуалізації дійсності та пояснює обрання конкретної «мовної оболонки» для вербалізації відповідних етичних категорій. Кореляція траєктора та орієнтира в ономазіологічному сенсі полягає в тому, що одна або декілька когнітивних ознак цільового етичного домену, які виступають траєктором, асоціативно співвідносяться з когнітивною ознакою / ознаками домену-джерела – орієнтиром.

Аналіз лексикографічних джерел [6; 7; 8; 9], і лінгвальних мереж WordNet 3.1 [10] та Concept Net 5.8 [11] дозволив встановити, що лінгвоетична категорія EVIL у сучасній англійській мові вербалізується такими лексичними одиницями: *bad, immorality, vice, wickedness, corruption, harm, depravity, perversity*. Внутрішня форма кожного з вербалізаторів відображає особливості первинної категоризації та концептуалізації цієї категорії відносно вже пізнаних елементів картини світу. Преконцептуалізація категорії EVIL на сенсорно-чуттєвому рівні здійснювалася на основі наївних уявлень про зло, що відображене у внутрішній формі вербалізаторів цієї категорії.

В основу етимології лексеми-репрезентанта *evil*, покладено значення її етимону *yfele* “anything that causes injury, morally or physically” [13; 14]. Отже, на основі тілесного досвіду на преконцептуальному етапі була сформована ідея шкоди, негативного впливу, траєктор якої, використовуючи сучасні номінативні засоби, може бути виражений ознакою “something that harms”. Оформлення цієї ідеї в повноцінний ментальний конструкт передбачало її класифікацію відносно чинних категорій та на їх основі подальшу концептуалізацію, тобто формування відповідних когнітивних диференційних рис.

Процес категоризації передбачав окреслення когнітивного профілю цільової категорії відносно вже наявних. У відповідності з принципом пізнання абстрактних ідей відносно конкретних категорій, траєктор цільової категорії “something that harms” було співвіднесено з орієнтирами “physical injury” та “something split or not united”, які належать більш схематичному домену DAMAGE. Отже, шлях семантичного розвитку репрезентова-

ний схематичною абстракцією значення “damage”, що передбачало екстраполяцію відповідного домену із фрейма PHYSICAL THINGS на більш схематичний фрейм HUMAN RELATIONS, який входить до фрейму LIFE. Тобто етимологічний профіль категорії EVIL в моральному сенсі передбачав схематизацію категорії DAMAGE у фізичному сенсі, яка виступила її етимологічною концептуальною базою.

Такий семантико-когнітивний розвиток пояснюється центральним життєвим досвідом: абстрактна ідея зла стала узагальненням типових прикладів зла конкретного, наприклад, на тілесному досвіді: отримання бойових поранень, смерть як розлучення душі й тіла, тління трупів; та на матеріально-перцептивному: руйнування будинків, інструментів чи будь-яких інших об’єктів, фізичне пошкодження цінних речей тощо. Усі ці події були одними з найгірших прикладів того, із чим людина мала справу в повсякденні, і всі вони передбачали розпад, розкладання, тління на матеріальному рівні, схематизацією чого є ознака “split” або “united” – орієнтир в етимологічному профілюванні EVIL.

Лексема-вербалізатор *bad* є значно етимологічно молодшою (близько 1200 р.), у якій ЛСВ, яке позначає аналізовану етичну категорію, виник у XVIII ст. [13]. Шлях її семантичного розвитку можна унаочнити таким ланцюжком: “inadequate” – “unsatisfactory” – “worthless” – “wicked” = “evil” [13; 14]. Таким чином, траєктор “something that harms” осмислювався відносно орієнтира “something which is unsatisfactory”. Тобто зло концептуалізувалося як схематичне уявлення сутності із негативною оцінкою.

Етимон лексеми *bad* – *baeddel* та його форма *baedling* у внутрішній формі має значення “effeminate man, hermaphrodite, pederast” [13; 14]. Ця одиниця є похідною від *defile*. Таким чином, траєктор “something that harms” проєктується відносно двох орієнтирів: “effeminate” та “defiled”. Схематизація риси “effeminate” до абстрактної ідеї зла пояснюється тим, що гомосексуальні відносини між чоловіками не передбачають реалізацію базової та усвідомленої потреби людини до продовження роду. Тобто цей феномен суперечив самому вихідному біологічному та духовному «коду» людини, що ототожнювалося зі злом, як таке, що заперечувало природний порядок. Цей результат корелює з ідеєю Платона, про те, що зло – це відсутність добра.

Профілювання EVIL відносно орієнтира “defiled” пояснюється тим, що здатність зла «плюндрувати» чи «поганювати» асоціювалася

з фізичним забрудненням речей. Тобто розширена концептуальна база етимологічного профілю включає домени UNSATISFACTORY THING, PEDERAST та DIRT.

Лексема *wickedness* походить від OE *wicca* “wizard”, етимон якої корелює з лексемою *witch*, яка в свою чергу походить від PG *wikkjaz* “necromancer” («некромант») [13; 14]. Етимологічний ланцюг представлений “wizard” – “witch” – “necromancer” = “evil”. Отже, основу етимологічного профілю складає кореляція траєктора “something that harms” з орієнтирами “black magic” та “dealing with the dead”. Тому концептуальна база етимологічного профілю включає домени WITCH, NECROMANCER, які входять до фрейму SORCERY.

Внутрішня форма вербалізатора *corruption* містить етимологічний образ “decay of dead bodies” та походить від латинського *corrumpere* “destroy, spoil” [13; 14]. А тому етимологічний ланцюг містить наступні елементи: “destruction” – “decay” = “evil”. Отже, профілювання EVIL ґрунтується на кореляції траєктора “something that harms” та орієнтирів “decay of dead bodies” і “destruction”. Таким чином, внутрішня форма цього вербалізатора також засвідчує, що категорія EVIL сформувалася у результаті схематизації конкретних випадків прояву зла: тління мертвих тіл та руйнації чи псування предметів. Тому концептуальною базою етимологічного профілю EVIL є DESTRUCTION і DECAY, які в свою чергу категоризуються відносно домену SPLITTING.

Лексема *spoiling* має французький етимон *espillier* “to strip, plunder, pillage”, який походить від PIE кореню *spel* “to split, to break off” [13; 14]. Етимологічний ланцюг представлений такими семантичними перетвореннями: “split” – “plunder” – “strip” = “evil”. Отже, траєктор “something that harms” було проєктовано відносно орієнтирів “strip” та “plunder”, які входять до фрейму ROBBERY. Саме такий семантичний розвиток засвідчує те, що зло усвідомлювалось як схематизація його конкретного прояву – розбою чи пограбування, що включало навіть відбирання одягу. Більш давній етимон цієї лексеми в своїй основі має образ “split”, який також виступає первинним траєктором концептуалізації зла, що доводить аналіз попередніх вербалізаторів. Таким чином, в основу категоризації та концептуалізації абстрактної ідеї зла був покладений ще один приклад його конкретного прояву – грабiж, який власне в більш схематичному плані категоризувався як «розділення» (“splitting”), зокрема «відокремлення» майна від його власника.

Лексема *depravity* походить від латинського *depravare* “*distort, disfigure*”, яке походить від *de* “*completely*” та *pravus* “*crooked*” [594; 599]. Отже, ця номінативна одиниця зазнала такого семантичного розвитку: “*crooked*” – “*disfigured*” = “*evil*”. Таким чином, траектор “*something that harms*” корелює із орієнтиром “*distorted*” домену DAMAGED та більш первинним орієнтиром “*crooked*” домену HUMAN. Ознака “*crooked*” об’єктивується відносно фрейму SPATIAL ORIENTATION і її функціонування як когнітивного орієнтира в профілюванні категорії EVIL пояснюється принципом втіленого пізнання та у контексті теорії просторової семантики. На тілесному рівні згорблена постава є суттєвим недоліком, який значно зменшував шанси на вдале полювання, перемогу у бою та в інших типових життєвих умовах, включно з сенсорним дискомфортом. Це є однією з причин, чому в контексті теорії просторової семантики викривлена форма має негативну конотацію. Іншою причиною може слугувати проєкція цієї ознаки на домен ROAD фрейму TRAVELLING. За емпіричними даними кривий шлях є довшим, менш безпечним (серед іншого й через відсутність видимості), а тому важчим порівняно з прямим. Саме тому ознака “*crooked*” стала орієнтиром для концептуалізації більш схематичної абстрактної категорії EVIL.

Схожу внутрішню форму, яка так само може бути інтерпретована у контексті просторової семантики, має вербалізатор *perversion*. Його етимомом є *pervertir* “*pervert, undo, destroy*”, який в свою чергу походить від латинського *per* “*away*” та *vertere* “*to turn, turn back, be turned; convert, transform, translate; be changed*”, від PIE кореня *wer* – “*turn, bend*”, сумарний внутрішній образ якого зводиться до “*turn aside*” [13; 14]. Таким чином, семантичний ланцюг “*turn aside*” – “*destroy*” – “*morally destroy*” = “*evil*” засвідчує, що орієнтиром етимологічного профілю досліджуваної категорії виступає ознака “*turning aside*” домену ROAD фрейму TRAVELLING, яка у контексті просторової семантики та втіленого пізнання абстрагувалася від ознаки, що характеризує фізичний шлях руху, до риси, яка позначає моральний шлях.

Лексема *vice* походить від старофранцузького слова *vice* “*fault, failing, defect, irregularity, misdemeanor*”, від латинського слова *vitium* “*defect, offense, blemish, imperfection*” [13; 14]. Таким чином, етимологічний ланцюг “*defect*” – “*fault*” = “*evil*” вказує на те, що в основі образу аналізованої лексеми покладено ознаку “*defect*”, яка характеризує фізичний стан речі. Власне однойменний домен DEFECT концептуалізується відносно домену IMPERFECTION, який

Таблиця 1

Концептуальна база етимологічного профілю англomовної лінгвоетичної категорії EVIL

Meaning	Trajector	Lexicalizer	Landmark	Domain	Frame
“something that is a cause or source of suffering, injury or destruction or produces such effect”	“something that harms”	<i>evil</i>	1) “physical injury” 2) “something split or not united”	DAMAGE SPLITTING	HUMAN RELATIONS PHYSICAL WORLD
		<i>bad</i>	1) “unsatisfactory wicked” 2) “defiled”	UNSATISFACTORY ENTITY PEDERAST DIRT	PHYSICAL WORLD MARITAL RELATIONS
		<i>wickedness</i>	1) “black magic” 2) “dealing with the dead”	WITCH NECROMANCER	SORCERY
		<i>corruption</i>	1) “decay of dead bodies” 2) “destruction”	DAMAGE DECAY SPLITTING	DEATH DESTRUCTION
		<i>spoiling</i>	1) “stripping” 2) “plundering” 3) “splitting”	THEFT DAMAGE	ROBBERY DESTRUCTION
		<i>depravity</i>	1) “distorted” 2) “crooked”	DAMAGE CURVE	DESTRUCTION SPATIAL ORIENTATION
		<i>vice</i>	1) “not whole” 2) “defected”	DEFECT IMPERFECTION	PHYSICAL WORLD
		<i>harm</i>	1) “grief” 2) “pain”	SORROW PAIN	HUMAN BODY HUMAN FEELINGS
		<i>immorality</i>	1) “manner”	BEHAVIOUR	SOCIAL BEHAVIOUR

осмислюється як відсутність цілісності чи повноти (пор. основа образу *perfect* – “whole”). Етимологічний профіль EVIL конституювано екстраполяцією орієнтира “imperfection” (відсутність повноти) із фрейму PHYSICAL WORLD на фрейм HUMAN RELATIONS.

Лексема *harm* є похідною від PG *harmaz* “*grief, sorrow*”, що походить від PIE *kormo* “*pain*” [594; 599]. Отже, семантична еволюція етимону представлена ланцюгом “*pain*” – “*grief*” = “*evil*”. Етимологічний профіль сформований кореляцією траєкторіа із орієнтиром *grief* та більш базовим орієнтиром *pain*. Концептуалізація горя ґрунтується на фізичному сприйнятті болю, що пояснюється принципом концептуалізації більш складних ідей (душевних емоцій та відчуттів) на фоні тілесного перцептивного досвіду. Таким чином, концептуальна база етимологічного профілю EVIL опирається також на домени SORROW та PAIN.

Лексема *immorality* об’єктивує етичну категорію EVIL шляхом протиставлення її антагоністу GOOD, вербалізованого одиницею *morality*, що більш детально проаналізовано у [12, с. 217].

Підсумовуючи, концептуальна база етимологічного профілю етичної категорії EVIL включає домени DAMAGE, DECAY, SPLITTING, DEFECT,

IMPERFECTION, THEFT, SORROW, PAIN, UNSATISFACTORY ENTITY, PEDERAST, DIRT, WITCH, NECROMANCER, які є вузлами фреймів PHYSICAL WORLD, HUMAN RELATIONS, MARITAL RELATIONS, SORCERY. Узагальнену інформацію подано у Таблиці 1.

Висновки та перспективи досліджень. Застосування методик етимологічного профілювання дозволило реконструювати процеси її первинного когнітивного оформлення і довело, що основою категоризації та концептуалізації абстрактної ідеї зла є його конкретні емпіричні прояви у матеріальному світі, які сприймаються сенсорними системами людського тіла. Основними з них є роздільність (нецілісність), згорбленість (непряма постава чи шлях), орієнтація вниз, гомосексуальні відносини, чорна магія та біль. Отриманий результат корелює з положеннями теорії концептуальної метафори та результатами нейропсихологічних та когнітивних досліджень, які доводять те, що вектор пізнання спрямований від «конкретного» до «абстрактного». Перспективою подальших досліджень може бути визначення особливостей еволюції лінгвоетичної категорії EVIL у динамічній синхронії в контексті різних лінгвокультур.

Список літератури:

1. Maia A, Nascimento S. The concept of Evil in Psychiatry: Philosophy, neurobiology and clinical implications. *European Psychiatry*. 2022. DOI : 10.1192/j.eurpsy.2022.1726.
2. Singer M. G. The concept of Evil. *Cambridge University Press*. 2004. V. 79. № 308. P. 185–214.
3. Malanyuk M. S., Barnych I. I., Svydnytska-Ilkiv N. V. The concept of evil in A. Christie’s detective stories. *Науковий журнал ЛДУ БЖД «Львівський філологічний часопис»* : зб. наук. праць. 2018. № 4. С. 75–78.
4. Petryk T. V. Concept “evil” in channeling-discourse. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2018. № 9. С. 151–154. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2018_9_36.
5. Таценко Н. В., Воронько А. В. Перекладацькі аспекти відтворення концептів ДОБРО/GOOD та ЗЛО/EVIL у романі Террі Пратчетта і Ніла Геймана «Добрі передвісники». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30 (69). № 4. Ч. 1. С. 111–116.
6. Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/>.
7. Collins Online Dictionary. URL : <https://www.collinsdictionary.com>.
8. Longman Dictionary of Contemporary English Online. URL : <https://www.ldoceonline.com>.
9. Oxford Learner’s Dictionary. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
10. WordNet. 3.1. URL : <https://wordnet.princeton.edu/>.
11. ConceptNet 5.8. URL : <https://conceptnet.io/>.
12. Веремчук Е. О. Лінгвокогнітивні та лінгвосинергетичні аспекти об’єктивації етичних категорій в англійській мові. *Запоріжжя : ЗНУ*, 2022. 560 с.
13. Etymology Dictionary. URL : <https://www.etymonline.com/>.
14. Oxford English Dictionary. URL : <https://www.oed.com/>.

Veremchuk. E. O. THE CONCEPTUAL BASE OF THE ETYMOLOGY PROFILE OF THE ENGLISH LANGUAGE ETHICAL CATEGORY EVIL

This article is a continuation of a series of articles by the author, which are devoted to highlighting the peculiarities of the formation of etymological profiles of English-language linguistic categories and determining their diachronic conceptual bases. The fundamental research method is the method of etymological profiling developed by the author, which consists in establishing a trajector-landmark alignment during onomasiological processes. This method allows reconstruction of the path of semantic evolution of language nominative means, which reflects the "cognitive path" of the processes of categorization and conceptualization of reality, and explains the choice of a specific "language wrapping" for the verbalization of specific ethical categories. The correlation of the trajector and landmark in the onomasiological sense consists in the fact that one or more cognitive features of the target ethical domain, which act as a trajector, are associatively correlated with the cognitive feature / features of the source domain – the landmark. The method of etymological profiling made it possible to reconstruct the cognitive features underlying the understanding of the target ethical category of EVIL. It was established that the conceptual base of its etymological profile includes the domains DAMAGE, DECAY, SPLITTING, DEFECT, IMPERFECTION, THEFT, SORROW, PAIN, UNSATISFACTORY ENTITY, PEDERAST, DIRT, WITCH, NECROMANCER, which are nodes of the frames PHYSICAL WORLD, HUMAN RELATIONS, MARITAL RELATIONS, SORCERY. The conducted research proved that abstract ethical ideas in diachrony were interpreted and categorized relative to simpler, primary and concrete ideas that constitute the central life experience of a person. The obtained result correlates with the provisions of the conceptual metaphor theory and the results of neuropsychological and cognitive studies, which prove that the vector of cognition is directed from the "concrete" to the "abstract". In accordance with this provision, the more complex abstract idea of EVIL was understood relative to the simpler basic ideas that belong to the human experience of sensory perception. The apperceptive nature of cognition is expressed in the principle of the formation and functioning of ontological projections and is explained by the theory of conceptual metaphor, which can also be applied to the analysis of metaphorical projections in diachrony.

Key words: verbalizer, domain, landmark, profiling, trajectory.